

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Jiřího Jelínka *Konstruované jazyky v literatuře*

(doktorské studium, FF UK, Ústav české literatury a komparatistiky)

Mgr. Jiří Jelínek si za svůj disertační projekt vybral rámcové zmapování konstruovaných jazyků v literatuře. Hned v úvodu musím podotknout, že jde o extrémně široké a náročné téma, autor vychází z působivě obsáhlého okruhu primárních textů a zároveň se pokouší o neméně náročné vymezení samotného pojmu jazyk a konstruovaný jazyk. Za cíl práce je označena nikoli pouhá interpretace vybraných konlangů, nýbrž zařazení širšího přesahu; jak autor uvádí v závěru, jedním ze záměrů práce bylo „alespoň částečně zmapovat historickou a tematickou rozprostraněnost fenoménu konstruovaných a virtuálních jazyků“ (298).

Po teoretických pasážích, které z různých úhlů pohledu nahlížejí ústřední pojmy jazyka a konstruovaného jazyka a vyjasňují vztah ke glosolálii a šifře, práce strukturuje fenomén konlangů do čtyř obsáhlých oblastí – jazyky zvířat, posvátné a božské jazyky, utopické a dystopické jazyky, a konstruované a virtuální jazyky v poezii.

V českém prostředí jde o průkopnickou práci, která si zaslouží ocenit již pro svůj ambiciózní záměr a rozsah. Současně ale právě velmi široký cíl práce (*předvést tento fenomén [konlangů] v celé jeho současné šíři a výbojnosti, s některými výraznými historickými souvislostmi a také s možnými přesahy a vlivy*, 13) a domnívám se, že i počet zkoumaných textů (a jejich jazyků), jsou příčinou nevyváženosti a problematických pasáží textu.

V první řadě se autorovi nepodařilo vyhnout jisté povšečnosti, ani při nemalém rozsahu disertační práce nezbyvá prostor pro bedlivou analýzu představených jazyků a kontextu jejich vzniku (i proto lze v textu narazit na chybějící doklady, sporná či mylná tvrzení, např. důvod, proč v některých anglických vydání *Mechanického pomeranče* chybí slovníček nadsatu (pozn. 44), lze hledat v Burgessově přání¹).

Naprostá většina textu je deskriptivní, čtenářské orientaci v takto rozsáhlém textu by výrazně prospěly syntézy umístěné v závěru každé kapitoly, které by zároveň napomohly ozřejmení cílů práce a vytvořily propojení mezi jednotlivými částmi textu. Bez těchto jednotlivých syntéz se závěr celé práce zdá příliš povšečný a nedostačující vzhledem

¹ Viz Morrison, Blake. "Introduction." *A Clockwork Orange*. London: Penguin. 2000. str. x

k celkovému rozpětí práce. Obdobně chybí intermezzo propojující teoretickou a praktickou část práce.

Jednotlivé části práce jsou nerovnoměrně rozloženy, kvůli absenci jasného osvětlení zamýšlené struktury jednotlivých kapitol a celé práce není snadné rozhodnout, jsou-li stručné a velmi detailní pasáže výsledkem dostupnosti zdrojů, autorovy záliby či toho, že už byly publikovány. Analýza románu *Mimner aneb hra o smrd'ocha* je velmi detailní a celkově vynikající, natolik, že se nemohu ubránit otázce, proč autor podobně nepostupoval i u dalších podrobněji rozebíraných děl. Zde se dostává k postižení smyslu díla a jeho konlangu, k usazení do kontextu, srovnání s dalšími díly, vzniká tak vsutku přínosný a inspirativní text, který ovšem z celé práce poněkud neorganicky vyčnívá.

Jednotlivé kategorie konstruovaných jazyků, představených autorem, jsou charakterizovány a rozebírány na základě různých se kritérií – do značné míry to vychází z různosti daných jazyků, na druhé straně by práci prospěla jednotnější struktura, nebo alespoň jasné představení a zdůvodnění struktury stávající, tato se zdá být značně nahodilá, což ovšem může být projevem čtenářského nepochopení autorova záměru (a tomu by šlo zřetelným vymezením struktury kapitol předejít).

Za nejpřehlednější považuji kapitolu Konstruované a virtuální jazyky v poezii, která nabízí typologii poezie spojené s konstruovanými jazyky, tedy něco, co v předcházejících kapitolách citelně chybí.

Při kategorizaci pojetí jazyka autor pracuje s myšlenkovou osou (např. str. 21) – myslím si, že by se v tomto kontextu ukázalo jako užitečnější použití neostrých množin a vymezení jejich center a periferií, což by umožnilo komplexnější zobrazení tématu (podobně na str. 34).

Uchopitelnosti práce by rovněž výrazně prospělo zařazení několika grafických znázornění.

Zaměříme-li se na úvodní kapitoly práce, za sporné považuji vymezení pojmu jazyk. Pokusy definovat jazyk jsou nesčetné a problematické, dotýkají se lingvistiky, kognitivní vědy, filozofie a dalších vědních oborů. V odstavci popisujícím lingvistické přístupy k definici autor bez kontextu a velice stručně uvádí několik definic – tato pasáž je ale tak stručná a povšechná, že neposkytuje podklady pro následující autorovo hodnocení (str. 17: *Jak vidíme, klasické lingvistické definice se snaží vymezit jazyk spíše úzce, coby přirozený lidský jazyk.*). Dále se autor věnuje převážně filozofickému vymezení jazyka, přičemž zachází s pojmy značně volně, aniž by je jednoznačně ukotvil, jeden a tentýž pojem si tak lze v různých místech textu vykládat odlišně. Přístup současné lingvistiky k tématu se zde zdá být poněkud upozaděný, přičemž by

důslednější zařazení lingvistických metod a poznatků prospělo i úvahám zabývajícím se standardizací jazyků, přirozeným vývojem jazyka a konstruovaností přirozených jazyků či jazykovými varietami. Lingvistická a kognitivní metodologie by rovněž napomohla vyhnout se směšování myšlení a jazyka (31) i následnému truismu, že tvorba je do jisté míry vždy přetvářením zažitého (32). Jako zpochybnitelné vyznívá i tvrzení, že pokusy rekonstruovat tzv. Adamův jazyk nejsou projevem jazykové kreativity (119).

V pasážích charakterizujících konstruované jazyky autor zpočátku píše pouze o konstruovaných jazycích, které jednou byly vytvořeny a dále se nevyvíjejí, upozorňuje na to, že jsou použitelné pouze v rámci daného fikčního světa (28) a až na straně 35 podotýká, že i konstruované jazyky se mohou dále vyvíjet a aktualizovat. Kapitola 2.4. se tak zdá do značné míry pojednávat o konstruovaném jazyce jako o artefaktu jednou vytvořeném, ve své podstatě mrtvém, což nutně vyvolává pochybnosti, jež jsou částečně rozptýleny až v závěru kapitoly.

Přestože se autor zaměřuje na konstruované jazyky v literatuře, při úvodní charakteristice konstruovaných jazyků by jako doklady dobře posloužily rozšířené jazyky seriálové (v první řadě klingonština), jako příklad jazyka vyvíjejícího se, přesahujícího hranice svého fikčního světa, do kterého byl například přeložen i Hamlet.

Celkově bych očekávala silnější podložení tvrzení o konstruovaných jazycích relevantní odbornou literaturou zaměřující se přímo na konstruované jazyky a alespoň rámcové zasazení do kontextu (např. zmínku o jazycích mikronárodů) a umístění konstruovaných jazyků v literatuře do myšlené mapy všech konstruovaných jazyků.

Pochopení autorova záměru nenapomáhá ani to, že se autor při představování velmi různorodých konceptů a přístupů ke zkoumané problematice mnohdy vyjadřuje dosti stručně, což pro čtenáře, který není podrobně obeznámen s předkládaným materiálem, komplikuje docenění dále vyvozovaných závěrů (např. str. 20: *Barthesovy „umělé jazyky“ jsou dále charakterizovány [...] artikulovaností (parcelace vášně, rozkoše, těla apod.) ...*).

Zejména v úvodních pasážích na více místech chybí odkazy ke zdrojům, není pak snadné odlišit, co je autorovou spekulací a kde se opírá o odbornou literaturu, jinde chybí jakékoli doklady (např. nepodložené tvrzení o Ajvazově yggurštině, 31). Podobně v úvodních pasážích jednotlivých kapitol chybí odkazy k odborné literatuře.

V textu rovněž chybí motivace výběru sekundární literatury. Například v kapitole 4.1. autor přibližuje posvátné jazyky pomocí knihy Otto Rudolfa z roku 1917. Přestože citované dílo přiznaně mělo značný vliv na formování religionistiky, naskýtá se otázka, jestli by se nenašla aktuálnější literatura. Zároveň je představení Rudolfovy charakterizace posvátna natolik stručné, že čtenáři mnoho nepřinese. Například *„Jmenuje pak pocit [...] energie (stojící*

v protikladu k filozofickému pojetí boha)“ (113) – zde je bez znalosti daného díla i samotná věta těžko pochopitelná. Snad opět z kvůli přílišné stručnosti nepodloženě působí i autorův závěr stejného odstavce: „*Mluví-li pak Rudolf o tom, že prostředky k navození posvátna v evropském umění jsou tma a mlčení (Rudolf 1998: 74), lze u posvátných jazyků hledat konkrétní projev těchto postupů ve skrytosti a nedořečenosti.*“ (113).

Kapitoly věnované představení skupin konlangů jsou celkově inspirativní, nabízejí mnoho podnětných pozorování a vztahů, jen v některých případech se nabízejí pochybnosti nad jejich kritérii, podle nichž jsou jednotlivé jazyky zařazovány: V kapitole věnované zvířecím jazykům autor do kategorie zvířete zahrnuje i mimozemské bytosti, které vzhledem připomínají pozemské zvíře. Takový přístup je ale těžko obhajitelný vzhledem k tomu, že fyzický vzhled (v případě mz obzvlášť) nemusí o intelektuální úrovni dané bytosti vypovídat zhola nic. V science fiction často mají tvorové fyzicky podobní zvířatům intelekt převyšující ten lidský, proto zkoumání jejich jazyků v kontextu jazyků zvířecích těžko přinese něco užitečného (záměrné aluze na podobnost se zvířaty a jejich důsledky by byly předmětem jiné práce). Autor si sice uvědomuje problematičnost svého přístupu, nicméně i tak se domnívám, že daná skupina jazyků (např. v kapitole zmíněných termiřanů O. S. Carda) by si zasloužila jinou kategorii – tedy dělení do skupin nezaložené na vnější podobě.

Podobně si nejsem jistá, zda lze automaticky společnost heptapodů řadit mezi utopické společnosti na základě nelineárního vnímání času. Autorův argument, že vnímání času holisticky, ne jako sledu okamžiků, odstraňuje konflikty a pocity strachu, je diskutabilní. O heptapodech v Chiangově povídce nevíme prakticky nic, nelze vyloučit interpretaci, že jejich společnost má k utopii velice daleko.

Poznámky ke stylu

Práce je psána velmi kultivovaným elegantním stylem, jen občas se objevují drobné nedostatky (např. mýtický tam, kde má být mytický, str. 112 - pocitu místo pocity, poznámka 114 – Na pomezí světů místo Na rozhraní světů).

Občas se najdou nejednoznačná vyjádření: např. str. 18: *Jazyk je také částou součástí metafor či přirovnání, ať už jde o přirovnání jazyka k nejazykovému jevu [...]* – tato pasáž nezáměrně vyznívá jako truismus (pro metaforické vyjádření jazyk nutně používáme, nejde-li o grafické vyjádření apod.).

Dodržování citačních norem

Pokládám za vhodné v případě, kdy autor cituje prostřednictvím dalšího textu, uvést primární zdroj, tedy například na str. 17 „*Charles F. Hockett dospěl až k šestnácti konstitutivním rysům (Nöth 1995: 235–237)*“ by mělo být zdroj takto (Hockett rok: strana, citováno přes Nöth 1995: 235–237).

U nově vydaných textů staršího data doporučuji uvést alespoň v poznámce pod čarou první datum vydání.

Za nepříliš vhodné pokládám také překládání názvů cizojazyčných textů do češtiny bez uvedení originálního znění. Tak se například z *The Routledge Handbook of Language and Creativity* stává *Příručka k jazyku a kreativitě* (44). Podobně viz str. 45.

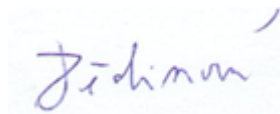
Autor velmi často cituje přes *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře* Umberta Eca, aniž by si dohledal primární zdroje.

Na str. 255 chybí autor překladu, vhodné označit jako vlastní překlad.

Jako oponentka upozorňuji především na problematické pasáže textu, jehož hlavní slabinu vidím v nejasné struktuře, v ne vždy nejvhodnějším výběru relevantní sekundární literatury a v příliš širokém vymezení hlavního záměru textu. Tyto námitky by ale neměly zatlačit do pozadí nepopiratelné kvality práce, spočívající především v jednotlivých analýzách a v úspěšném pokusu o rozčlenění široké kategorie literárních konlangů. Mnohé z výše uvedených výhrad by proto měly být chápány jako úsilí o poskytnutí konstruktivní zpětné vazby k dílu, které by se po dalším promyšlení a dopracování mohlo stát základem publikace.

Práce naplňuje požadavky kladené na disertaci a **jednoznačně ji doporučuji k obhajobě.**

V Brně dne 31. 10. 2018

Mgr. Tereza Dědinová, Ph.D.